

w obliczu śmierci, mimo że wyparcie się Chrystusa pozwoliłoby im ocalić życie. O tym, że opisane w źródłach starogruzińskich fakty nie są mitami ani fantazjami, świadczą współczesne wydarzenia. Te, które najbardziej wstrząsnęły Europą, mają źródło tam, skąd w połowie pierwszego tysiąclecia napływały zagrożenia do Gruzji. Metody prześladowań stosowane obecnie nie zmieniły się w stosunku do tych, o których możemy przeczytać w tej pracy. Dzisiaj ludzie giną w podobny sposób, za tę samą wiarę i z tą samą wiarą. Świadczenia życia i męczeńskiej śmierci bohaterów omawianej monografii stają się dzisiaj na nowo aktualne. Mogą być dla nas nie tylko źródłem wiedzy historycznej. Są także pytaniem o naszą wiarę.

Z lektury książki dowiadujemy się, że najważniejsze jest świadectwo życia chrześcijan. Mają oni przekonać nieprzekonanych, że chrześcijaństwo jest atrakcyjne, bowiem oznacza życie, teraz i w wieczności. Wbrew pozorom, nie jest to starożytna i przebrzmiała historia, tylko rzeczywistość, która trwa.

Magdalena Słoniowska, Warszawa

Jarosław KUPCZAK OP, *Dar i komunია. Teologia ciała w ujęciu Jana Pawła II*, Kraków 2006, Wydawnictwo „Znak”, ss. 344.

Omawiana książka o Jarosława K u p c z a k a OP to opracowanie i zaopatrzenie w komentarz stu dwudziestu dziewięciu katechez Jana Pawła II, które zostały wygłoszone podczas śródowych audiencji generalnych w Watykanie w okresie między 5 IX 1979 r. a 28 XI 1984 r. Choć publikacji dotyczących myśli Jana Pawła II jest wiele, to jednak komentowanie jego katechez śródowych należy do rzadkości, dzięki czemu książka staje się niezwykle cenna i oryginalna. Tym bardziej że teologia ciała w ujęciu papieża-Polaka nie jest jedynie etyką małżeństwa i rodziny, lecz stanowi odpowiedź na redukcjonistyczne tendencje związane z ujmowaniem ludzkiego ciała oraz wskazuje na podstawy jego podmiotowości – jest to rzadkie podejście do tematu, które charakteryzuje niewielu teologów.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Rozważania o metodzie*, co stanowi nawiązanie do *Discours de la methode* (1637 r.) René Descartes’a, autor, za Janem Pawłem II, przeciwstawia się dualistycznemu ujęciu człowieka, jakie charakteryzowało myśl Kartezjusza. Następnie przybliży czytelnikowi znaczenie pojęcia papieskiej „antropologii adekwatnej”, czyli

antropologii ujmującej człowieka w tym, co istotowo ludzkie, tym, co wyróżnia nas spośród przyrody i zwierząt (świadomość, stworzenie na obraz i podobieństwo Boże itd.). Tu papież, a za nim autor, przeciwstawia się antropologicznemu redukcjonizmowi – człowieka należy opisywać w tym, co go różni od świata zwierząt (personalizm), a nie w tym, czym jest podobny (kosmologizm). Kolejnym etapem przedstawienia metody jest opis teorii hermeneutycznych, które autor tłumaczy wieloaspektowo, by w końcu porównać i zestawić hermeneutykę symbolu Paula Ricoeura z hermeneutyką Jana Pawła II.

Paul Ricoeur twierdzi, że nie istnieje system filozoficzny pozbawiony jakichkolwiek założeń. Z tym twierdzeniem zgadza się Jan Paweł II, przyjmując za to założenie swoją wiarę. Korzysta on z koła hermeneutycznego – wierzę, aby zrozumieć, rozumiem, aby wierzyć – dobrze opisanego w encyklice *Fides et ratio*. Wiara musi się bowiem oprzeć na rozumie, a jednocześnie rozum jest ograniczony i nie dociera tam, gdzie może dotrzeć wiara.

Rozdział drugi *Ciało, które objawia* został poświęcony trójwymiarowemu przedstawieniu człowieka przez Jana Pawła II: u zarania dziejów w biblijnym raju (będącego przedmiotem pamięci), grzesznego (nasze tu i teraz) oraz zmartwychwstałego (będącego przedmiotem naszej nadziei), co można by określić triadą „skąd”, „jak” i „dokąd”. Autor dodaje do tych trzech wymiarów czwarty: człowiek odkupiony (nasze już i jeszcze nie – odkupieni, ale jeszcze nieprzemienieni w zmartwychwstaniu).

W kontekście genezyjskiego opisu ciała autor pisze o pierwotnej Adamowej samotności, jeszcze przed stworzeniem Ewy. W rozważaniach tych pominięty jest fakt obecności Boga „przechadzającego się po rajskim ogrodzie”. Nie jest to jednak zarzut wobec autora, ponieważ i papież tę kwestię pomija.

Rozdział drugi kończy rozważanie na temat sakramentu (*mysterion*) małżeństwa, jako najpierwotniejszego sakramentu.

W rozdziale trzecim omawiany jest tytułowy *Dar tworzący komunię*. Autor rozpoczyna swój wywód od etnologiczno-antropologicznego wstępu dotyczącego budowania wspólnot (*communio*) na fundamencie obdarowywania. Następnie przedstawia przedsoborową antropologię filozoficzną Karola Wojtyły (intuicję *communio personarum*), opisuje zakorzenienie się tej idei w umyśle Ojca soborowego (rozważania na temat *communio personarum*, *communio munerum*, *communio ecclesiarum*, *communio Trinitatis* głównie w konstytucji *Gaudium et spes*), i jej rozkwit w dobie posoborowej (komentowanie mitu adamickiego: pierwotna samotność

spowodowana brakiem osoby, której Adam mógłby się darować, wypełniona przez stworzenie „odpowiedniej pomocy” – Ewy).

Autor w tym miejscu wraca do rozważań rozpoczętych w drugim rozdziale na temat pierwotnej samotności Adama. Za Janem Pawłem II opisuje stan, w którym Adam nie ma się komu darować. W kontekście „kręgu obdarowywania” – polegającego na darowaniu w odpowiedzi na darowanie oraz w optyce stworzenia – będącego niczym innym jak obdarowaniem życiem, Adam mógłby, a nawet powinien odpowiedzieć na otrzymany od Boga dar życia i w, oczywiście nieskończenie niewspółmierny sposób, odwzajemnić się Bogu. Aspekt ten zostaje przez autora pominięty, co usprawiedliwione jest brakiem papieskich wypowiedzi na ten temat.

Rozdział czwarty, *Człowiek jako obraz i podobieństwo Boga*, został poświęcony wieloaspektowym rozważaniom na temat *imago Dei*: w źródłach biblijnych (kapłańskim i jahwistycznym opisie stworzenia człowieka); w tytułowym dar-owaniu, którego wzorem jest dar-owanie w Trójcy Świętej; tworzeniu, przez obdarowywanie, wspólnoty (*communio*) na wzór wspólnoty Osób w Trójcy Świętej; podobieństwie także ludzkiego ciała do Boga (ludzkiej natury Jezusa Chrystusa); zatraceniu Tomaszowego podobieństwa, ale nie obrazu Boga w człowieku po grzechu; wskazaniu na Chrystusa jako kierunku zmian, do których powinien dążyć człowiek; ostatecznym przemienieniu i wypełnieniu obrazu Bożego w człowieku przy zmartwychwstaniu.

Imago Dei, o którym pisze autor, jest ściśle chrystocentryczny – Bóg i człowiek spotykają się w Chrystusie. Poznanie Chrystusa prowadzi bowiem do poznania człowieka i Boga. Jednocześnie Odkupiciel odnawia w nas obraz Boga, zaś celem człowieka jest upodobanie się do Chrystusa zmartwychwstałego. Wynika z tego, że w odnowieniu człowieczeństwa nie chodzi o powrót do pierwotnej niewinności, ale o odnowienie i realizację człowieczeństwa w Zmartwychwstałym. Przy opisie tego chrystocentrycznego antropologizmu autor przeciwstawia się tendencjom redukcjonistycznym chrystologii wszelkich denominacji (analogicznie do antropologicznego redukcjonizmu opisanego w rozdziale drugim) – monofizytyzmu, nestorianizmu, doketyzmu i arianizmu.

Autor ma nietuzinkowe podejście do zagadnienia *Imago Dei* – opisuje je nie tylko w ujęciu indywidualnym, lecz także w wymiarze społecznym, a dokładniej relacyjnym. Każdy człowiek jest stworzony na obraz i podobieństwo Boże, a jednocześnie połączony miłością z drugim człowiekiem staje się obrazem Trójcy Świętej, szczególnie w przypadku małżeństwa,

kiedy małżonkowie stają się „jednym ciałem”, gdzie miłość ma znaczenie kluczowe. Taka koncepcja *Imago Dei* jest rzadka wśród teologów i tym bardziej wartościowa.

Rozdział piąty autor poświęca „mowie ciała”. Rozpoczynając od wywodów filozoficznych i psychologicznych (komunikowanie się za pomocą gestów), ukazuje rozumienie mowy ciała przez Karola Wojtyłę (miłosny i etyczny oraz epistemologiczny sens ciała i zmysłów w małżeństwie). Następnie autor przechodzi do papieskich rozważań nad biblijną Pieśnią nad Pieśniami. Księga ta stanowi, według papieża, wyraz tęsknoty za pierwotną niewinnością. Kolejną rozważaną księgą jest Księga Tobiasza, a konkretnie fragment, w którym znajduje się modlitwa Tobiasza i Sary – wzór modlitwy małżeńskiej (i podstawa przysięgi małżeńskiej). Książkę kończy papieskie rozważanie na temat encykliki *Humanae vitae* Pawła VI, w którym Jana Paweł II szczególną uwagę zwraca na fałsz antykoncepcji.

Książka wpisuje się w program polskiego personalizmu w wersji fenomenologicznej. Jej autor daje liczne dowody swojej erudycji, obficie czerpie z materiałów źródłowych, wspomagając się redagowanymi w kilku językach komentarzami. Umiejętnie komponuje w pozycje o ogromnym ciężarze gatunkowym, naukowym, poetyczne teksty Czesława Miłozsa oraz św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Książka jest pozycją niezwykle cenną i oryginalną. Porusza zagadnienia, którymi dotychczas zajmowali się nieliczni teologowie. Autor w mistrzowski sposób przedstawia filozoficzną egzegezę obrazów biblijnych dokonaną przez Jana Pawła II. Napisana z analityczną wnikliwością, w syntezach rzetelna, od strony językowej dość hermetyczna, ale dobra.

Bolesław A. Dülle, Kraków

Dorota Czakon-Tralski, Kraków

Joseph RATZINGER, *Głód Boga. Kazania z Pentling*, przekł. Paweł Kaźmierczak, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, ss. 168.

Sprawując w latach 1981-2005 urząd prefekta Kongregacji Nauki Wiary, powierzony przez Jana Pawła II, kardynał Józef R a t z i n g e r, od 2005 r. papież Benedykt XVI, powracał w okresie wakacyjnym w ojczyste strony, do Pentling w Bawarii. W latach 80. i 90. XX wieku sprawował Eucharystię w miejscowej parafii św. Jana i jej kościele filialnym, głosząc kazania,